

УДК 342.95(477)(045)

ДЕМ'ЯНЧУК В.А.

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена комплексному дослідженню принципів реалізації антикорупційної політики в умовах розбудови сучасної правової держави. Розглянуто найважливіші принципи антикорупційної політики як ключового напрямку діяльності сучасної держави, проаналізовані основні доктринальні підходи до визначення юридичного змісту та значення фундаментальних принципів здійснення антикорупційної політики у функціонуванні національної правової системи України та реалізації державного управління в контексті модернізації правового регулювання суспільних відносин.

Ключові слова: антикорупційна політика, корупція, антикорупційні заходи, державне управління, функції держави.

Статья посвящена комплексному исследованию принципов реализации антикоррупционной политики в условиях развития современного правового государства. Рассмотрены важнейшие принципы антикоррупционной политики как ключевого направления деятельности современного государства, проанализированы основные доктринальные подходы к определению юридического содержания и значения фундаментальных принципов осуществления антикоррупционной политики в функционировании национальной правовой системы Украины и реализации государственного управления в контексте модернизации правового регулирования общественных отношений.

Ключевые слова: антикоррупционная политика, коррупция, антикоррупционные меры, государственное управление, функции государства.

The article is devoted to the integrated study of the principles of anticorruption policy in conditions of development of the modern constitutional state. Considers the main principles of anticorruption policy as the key activities of a modern state. Analyses the main doctrinal approaches to the definition of the legal content and significance of the fundamental principles on the implementation of anti-corruption policy in the functioning of the national legal system of Ukraine and implementation of state control in the context of modernization of legal regulation of social relations.

Key words: anti-corruption policy, corruption, anti-corruption measures, public administration, functions of the state.

Вступ. Теоретико-методологічне визначення принципів реалізації державної антикорупційної політики становить важливе науково-практичне завдання в контексті пошуку оптимальних форм і методів протидії корупції, оскільки від юридичного змісту та обсягу фундаментальних принципів антикорупційної політики безпосередньо залежать конкретні напрями, способи та механізми антикорупційної діяльності, що регулюються чинними нормативно-правовими актами.

Виходячи з подібного підходу до визначення місця та ролі принципів реалізації антикорупційної політики держави, слід проаналізувати окремі з них, розглянувши доктринальні позиції щодо їх змісту. Вирішення вказаного науково-практичного завдання є своєчасним в умовах розбудови в Україні правової держави, уся діяльність державного апарату в якій ґрунтується на ідеї абсолютного верховенства права та дотримання законності в житті соціуму.

Стан наукового дослідження. Дослідженню адміністративно-правової сутності та юридичного змісту принципів реалізації антикорупційної політики як важливого напрямку державної політики та державного управління присвячені праці В.Б. Авер'янова, В.І. Андріяш, Г.В. Атаманчука, І.В. Валошко, Д.М. Овсянко, В.Є. Романова та інших вчених.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній комплексний аналіз сучасних доктринальних позицій щодо визначення юридичного змісту принципів державної антикорупційної політики з урахуванням особливостей сучасного етапу розбудови правової держави в Україні, у тому числі враховуючи

основні антикорупційні європейські стандарти як стратегічне джерело посилення антикорупційної діяльності держави в демократичному суспільстві. Саме в цьому полягає велике наукове та практичне завдання, що потребує належного вирішення у вітчизняній адміністративно-правовій науці на сучасному етапі суспільних трансформацій та імплементації європейських стандартів протидії корупції до національної правової системи України, а також адаптації чинного законодавства до антикорупційного права Європейського Союзу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення системи принципів реалізації державної антикорупційної політики та розкриття особливостей окремих принципів в умовах розбудови в Україні правової держави.

Результати дослідження. Насамперед слід приділити увагу розгляду принципу законності як фундаментальної домінанти протидії корупційним проявам у сучасному соціумі.

Принцип законності в умовах розбудови правової держави передбачає, що всі антикорупційні заходи повинні базуватися на положеннях Конституції та законів України. При цьому жодні міркування не можуть виправдати застосування антикорупційних заходів, які не відповідають закону, а відсутність законодавчої основи для вжиття таких заходів є підставою для розроблення й ухвалення відповідних нормативно-правових актів [1, с. 307].

Юридичний зміст і правова природа вказаного принципу визначені в ч. 2 ст. 6 Конституції України. При цьому під час застосування цієї норми слід враховувати положення ч. 2 ст. 8 Конституції України, яка встановлює ієрархію актів законодавства [2].

Отже, законність в антикорупційній діяльності держави слід трактувати як дотримання органами державної влади та їх посадовими особами чинного законодавства, що виражається в реалізації своєї компетенції виключно у тих формах, способах, методах і межах, що встановлені Конституцією та законами держави, які безпосередньо регулюють їхній конституційно-правовий та адміністративно-правовий статус під час реалізації антикорупційних заходів.

Також принцип законності означає, що органи законодавчої, виконавчої, судової влади та органи місцевого самоврядування під час реалізації антикорупційної політики держави мають діяти лише в порядку і в межах компетенції, визначеної Конституцією України, законами, іншими нормативно-правовими актами, і те, що держава здійснює свою антикорупційну функцію виключно правовими засобами і в правових формах. Це зумовлено насамперед значенням діяльності та впливу органів виконавчої влади на всі напрями суспільних відносин, їхнім правом ухвалювати на основі законів та відповідно до них нормативні та індивідуальні правові акти, розглядати і вирішувати справи про застосування заходів адміністративної та дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення, тобто здійснювати так звану адміністративну юрисдикцію [3, с. 134].

Слід зазначити, що особливого значення режим законності під час проведення антикорупційних заходів набуває в період політичної, соціально-економічної, культурно-духовної перебудови суспільства, коли необхідна висока організованість діяльності органів виконавчої влади, дисциплінованість посадових осіб та неухильне дотримання ними положень нормативно-правових актів, що становлять формально-юридичну основу протидії корупції як негативному соціальному явищу.

Іншим важливим принципом реалізації державної антикорупційної політики є принцип об'єктивності, який, на погляд Г.В. Атаманчука, є вихідним та зумовлює необхідність дотримання у всіх антикорупційних заходах вимог об'єктивних закономірностей (природних і суспільно-історичних) і реальних можливостей суспільства, виражаючи за своєю сутністю залежність антикорупційної системи держави від: а) характеру, рівня розвитку та закономірностей суспільства, перш за все тих його компонентів, що є об'єктами антикорупційної діяльності держави; б) суспільних цілей, що вирішуються на цьому історичному відрізку часу; в) наявних засобів та ресурсів, що підлягають включенню до системи антикорупційних заходів; г) внутрішніх закономірностей функціонування і розвитку антикорупційної політики як певного системного суспільного явища [4, с. 193–194].

Отже, принцип об'єктивності відображає широке коло закономірностей, відносин та взаємозв'язків організації, функціонування і розвитку антикорупційної діяльності держави, пов'язаних з реалізацією у ньому цілей, об'єктивних умов і суб'єктивного складника існування суспільства. У свою чергу, порушення цього принципу призводить до великих втрат у житті суспільства, спрямовує його зусилля в необґрунтовану або негативну сторону, гальмує розвиток, викликає неприйняття людьми державно-управлінських впливів антикорупційного характеру та спрямованості.

На сучасному рівні одне з головних місць у протидії корупції займає також принцип першочерговості забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що впливає з практичної необхідності правильного визначення цілей антикорупційної політики, причому вказана ціль вбачається основною в побудові антикорупційної системи в будь-якій демократичній, правовій державі.

Таке значення вказаного принципу слід розглядати з тієї позиції, що права, свободи та обов'язки людини і громадянина є центральним елементом, основою адміністративно-правового статусу особи, адже саме в правах, свободах та обов'язках юридично оформляються стандарти поведінки людини, громадянина, що визнаються і гарантуються державою. Через них розкриваються основні

засади відносин між державою та особою, які на певному етапі суспільного розвитку вона вважає можливими, суспільно корисними та доцільними чи обов'язковими.

Правова система будь-якої демократичної держави відводить значне місце правам та свободам людини і громадянина. Визнання і закріплення в Конституції України, інших актах чинного законодавства прав та свобод людини і громадянина, їх обсяг, види і зміст у сучасних умовах є однією з актуальних, пріоритетних і найважливіших проблем сучасної цивілізації. Становлення і розвиток прав людини і громадянина є важливою ознакою ступеня демократизації всіх політичних, суспільних, громадянських інститутів та їхніх взаємовідносин з державою, зрілості громадянського суспільства, показником, що характеризує певну державу як правову чи навпаки. У сучасному світі права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства. Міжнародне співробітництво держав у галузі прав людини відбувається у формі прийняття універсальних міжнародно-правових стандартів, які визнаються як основні права людини, що відображено у низці важливих міжнародно-правових актів як декларативного так й імперативного характеру [5, с. 16–17].

Принцип демократизму в антикорупційній політиці, як і попередні проаналізовані основоположні принципи, породжується та тісно пов'язаний із демократичною формою політичного (державного) режиму, встановленого в певній державі на відповідному конкретному історичному етапі становлення та розвитку її правової системи.

Демократія – це така «форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальній участі в управлінні справами держави і суспільства» [6, с. 149]. Демократія вимагає повної належності влади народу, який здійснює її безпосередньо шляхом прямої участі у вирішенні державних і громадських справ (референдуми, вимоги, збори громадян, демонстрації, мітинги, походи громадян, народні ініціативи тощо) або через обраних ним представників (депутатів) у представницькі органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Через інститути народних засідателів і присяжних відбувається участь громадян у здійсненні судової влади. Представницькі органи та посадові особи у демократичній державі, як правило, обираються. Демократія також передбачає повагу до права і закону, наявність у суспільстві сталої законності й міцного правопорядку, послідовне здійснення охарактеризованого вище принципу поділу державної влади за її функціональними формами на законодавчу, виконавчу й судову [6, с. 149].

У цьому контексті слід відзначити, що відповідно до ст. 1 Конституції України [2] Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою, що передбачає імперативний юридичний характер принципів поділу влади, демократизму, справедливості, верховенства права та законності в державному управлінні, а тому демократизм є важливим елементом здійснення державною владою України своїх функцій та завдань антикорупційної спрямованості.

Принцип правової нормативності (упорядкованості) антикорупційної політики у практично-праксіологічному вимірі означає необхідність викладення принципів, форм та методів антикорупційної діяльності органів публічної влади в нормах чинного законодавства, тобто набуття ними правової форми та обов'язкового характеру, причому як для суб'єктів управління (посадових осіб органів державного апарату), так і для керованих об'єктів (нижчих посадових осіб, громадян тощо). У принципі правової нормативності безпосередньо втілюється ідея правової держави, побудова якої визначена у якості норми-декларації та норми-цілі в Конституції України та яку Ю.С. Шемшученко визначає як «ідеальний тип держави, вся діяльність якої підпорядкована праву» [6, с. 688].

Слід зазначити, що термін «правова держава» був введений у науковий обіг Р. Молем у IX ст., але саме поняття виникло набагато раніше. Так, окремі ідеї правової держави (зокрема, обмеження державної влади законом) висловлювалися ще античними мислителями Платоном, Аристотелем, Полібієм та ін., але концептуального вигляду ідея правової держави набула у 18–19 столітті. Помітний внесок у це зробили Т. Гоббс, Д. Локк, А. Дайсі, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Г. Гегель, Р. Моль, Г. Еллінек. Серед тих, хто підтримував та розвивав ідеї правової держави наприкінці 19-початку 20 століття, були вітчизняні правознавці В. Гессен, С. Дністрянський, Б. Кістяківський, М. Коркунов, С. Котляревський, О. Малицький, М. Палієнко, Ф. Тарановський та ін.

Головне призначення правової держави полягає в максимальному забезпеченні юридичними засобами всебічної охорони й захисту прав та свобод людини і громадянина. Характер відносин між громадянином і державою є ключовим питанням доктрини правової держави. У такій державі досягається юридична рівність між нею та громадянином, причому засобом такої рівності є право, а зв'язність держави правом є визначальною юридичною засадою забезпечення прав людини і громадянина, функціонування державної влади та її інститутів.

При цьому необхідною передумовою правової держави є її незалежний політико-правовий статус. До головних ознак правової держави також належать: конституційне закріплення основних прав і свобод людини і громадянина; наявність розвиненої системи законодавства і законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюють основні загальнолюдські цінності та ідеали; верховенство Конституції щодо інших законів і підзаконних актів; розподіл влади; наявність розвине-

них механізмів забезпечення законності (зокрема, незалежного суду); пріоритет норм міжнародного права над нормами національного законодавства; висока правова культура і правосвідомість населення і посадових осіб [6, с. 688–689].

Ще одним об'єктивно необхідним принципом антикорупційної політики, що прямо впливає з законодавчого проголошення побудови правової держави, є принцип верховенства права, закріплений у ч. 1 ст. 8 Конституції України.

Загалом верховенство права у державі та суспільстві можна визначити як панування права у життєдіяльності громадянського суспільства і функціонуванні держави. Термін «верховенство права» або «панування права» (англ. the rule of law) вперше вжив у 19-му столітті видатний британський юрист А. Дайсі. Він вважав, що істотною, але не єдиною частиною права є численні судові рішення, які «визначають права приватних осіб в окремих випадках». Деякі елементи концепції верховенства права містяться ще в творах давньогрецьких і давньоримських мислителів (Арістотель, Цицерон, Сенека) та релігійних діячів і філософів доби Середньовіччя (Ф. Аквінський та ін.).

Ця концепція інтерпретувалася в найширшому її розумінні, тобто як визнання необхідності підпорядкування «позитивного» (встановленого чи санкціонованого державою) права «непозитивному» (природні права людини, потреби людської природи, вимоги розуму, мораль тощо).

У новій історії вагомий внесок в обґрунтування концепції верховенства права зробили прихильники доктрини природних прав людини Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Джефферсон, І. Кант, Б. Констан.

У 19–20 століттях ідеї верховенства права привертали увагу українських (М. Драгоманов, Б. Кістяківський) та зарубіжних (В. Соловйов, М. Бердяев, Ф. Хайєк, Дж. Роулс, Дж. Фінніс, Р. Дворкін, В. Нерсесянц та ін.) філософів і правознавців.

Відповідно до ст. 8 Конституції, в Україні визнається та діє принцип верховенства права, а це означає підпорядкованість держави та її інститутів правам людини, визнання пріоритету права перед іншими соціальними нормами (моралі, звичаїв тощо).

Слід наголосити на відмінності цього принципу від принципу верховенства закону, яка пов'язана з розбіжністю в розумінні права і закону. Велике значення має і співвідношення цих понять: принцип верховенства закону є більш конкретним. Панування закону означає насамперед верховенство правового закону, оскільки не кожний закон є саме таким. Відповідність змісту закону праву в широкому сенсі є ще однією ознакою принципу верховенства права, важливим показником правової держави [6, с. 70].

Нарешті, принцип публічності антикорупційної діяльності державних органів відтворює демократичну, правову державність (саме у державах з демократичною формою політичного режиму) і забезпечує зв'язок державного управління із суспільством, громадянами відповідної держави, складаючись, на думку Г.В. Атаманчука, з таких основних структурних елементів:

- а) доступність державного управління для громадян, що пов'язано з їхнім правом вибору складу відповідних органів та участі у їхній діяльності;
- б) відкритість функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування;
- в) громадський контроль, у тому числі через засоби масової інформації, за основними державно-управлінськими процесами;
- г) судовий контроль за дотриманням у процесах державного управління (у тому числі під час проведення антикорупційних заходів правоохоронними органами) конституційно закріплених прав і свобод громадян [4, с. 197].

Серед інших принципів антикорупційної політики можна відзначити ті, що детермінуються безпосередньо європейськими антикорупційними правовими стандартами, а саме: системність протидії корупції як негативному суспільному явищу, практична спрямованість антикорупційних заходів, наукова обґрунтованість, економічна доцільність, взаємодія владних структур з інститутами суспільства і населенням, оптимальність та ефективність державної антикорупційної політики тощо [7, с. 158].

Висновки. Результатом проведеного комплексного аналізу системи принципів реалізації антикорупційної політики в сучасних умовах розбудови правової держави є розуміння особливого, системоутворювального значення таких принципів, як законність, верховенство права, об'єктивність, першочерговість забезпечення прав та свобод людини і громадянина та публічність реалізації антикорупційної політики.

Слід сподіватися, що проведене дослідження стане корисним підґрунтям для подальших наукових пошуків у площині визначення юридичного змісту та практичних форм реалізації принципів державної антикорупційної політики, зокрема в частині встановлення співвідношення між принципами верховенства права і законності, а також між економічною доцільністю та публічністю здійснення конкретних антикорупційних заходів.

Список використаних джерел:

1. Михайленко П.П. Значение принципа законности и его обеспечение при расследовании преступлений / П.П. Михайленко // Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью / НДЦ «Проблемы человека». – К., 1998. – С. 306–310.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Словарь административного права. – М. : Фонд «Правовая культура», 1999. – 320 с.
4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : курс лекций / Г.В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
5. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. – 252 с.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
7. Європейські правові стандарти та їх імплементація в українське законодавство / за ред. академіка НАПРН України О.В. Зайчука. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2013. – 546 с.

УДК [347.73.037:336.225.3](477)

ДЖОХ Р.В.

ПОВ'ЯЗАНІ ОСОБИ ЗА ПОДАТКОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано правовий статус пов'язаних осіб за Податковим кодексом України. Обґрунтовано наявність двох порядків визнання осіб пов'язаними – нормативний та судовий. Виявлено ряд недоліків правового регулювання статусу пов'язаних осіб у податковому законодавстві України та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: пов'язані особи, афілійовані особи, контроль, вплив, суттєвий вплив.

В статье проанализирован правовой статус связанных лиц по Налоговому кодексу Украины. Обоснованно наличие двух порядков признания лиц связанными – нормативный и судебный. Выявлен ряд недостатков правового регулирования статуса связанных лиц в налоговом законодательстве Украины и предложены пути их решения.

Ключевые слова: связанные лица, аффилированные лица, контроль, влияние, существенное влияние.

In the article the legal status of related persons by the Tax Code of Ukraine is analyzed. It is substantiated there are two ways to recognize the persons as related: normative and judicial. A number of shortcomings of legal regulation of the status of related persons in tax legislation Ukraine are detected and the ways of their solution are proposed.

Key words: related persons, affiliated persons, control, influence significant, influence.

Вступ. У 2013 р. до податкового законодавства України введено ряд норм, основною метою яких є боротьба з ухиленням від сплати податків шляхом трансфертного ціноутворення. Суб'єктом, якого стосується явище трансфертного ціноутворення, є пов'язані особи. Дослідження правового статусу пов'язаних осіб здійснювали такі науковці: Д. Гетманцев, В. Дубницький, Є. Дядюк, О. Жукова, А. Копіна, М. Кучерявенко, Ю. Лавреха, Е. Мазорук, М. Макаренко, К. Непесов, Т. Савченко. Проте комплексного аналізу сучасних норм права, що регулюють правовий статус пов'язаних осіб у податковому праві, не проводилося.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правового статусу пов'язаних осіб за податковим законодавством України.

Результати дослідження. У зарубіжних нормативних документах для визначення категорії «пов'язані особи» використовується ряд близьких за сутністю термінів: «взаємозалежні особи», «афілійовані», «асоційовані», «пов'язані», «належні до однієї групи», «залежні». Деякі з цих термінів вживаються як синоніми, а деякі – з метою ілюстрації різниці в характері зв'язку та залежності (головним

© ДЖОХ Р.В. – аспірант кафедри адміністративного та фінансового права (Львівський національний університет імені Івана Франка)